

ortograficzny i zastosowano obecnie obowiązujące zasady używania znaków przestankowych. Większość testamentów jest pozbawiona interpunkcji. Jej brak w długich, wielokrotnie złożonych zdaniach zajmujących niejednokrotnie ponad całą stronę – utrudnia zrozumienie tekstu, tym bardziej, że orzeczenie pojawia się dopiero na końcu. Wprowadzenie interpunkcji służy uwypukleniu treści zdań, nie rozbija „strumienia mowy”, nie zniekształca sensu. Dbano o wierne zachowanie oryginalnego tekstu testamentu nie pozwalając na dokonywanie ingerencji. Niektóre sformułowania pozostają niezbyt jasne, co zaznaczono znakiem [!].

Bez wątplenia prezentowane ostatnie rozporządzenia woli kilku przedstawicieli rodziny Sanguszków w linii kowelskiej są interesującym przyczynkiem i uzupełnieniem do ogólnego rysu historycznego dawnych właścicieli Tarnowa.

(Fragment z wprowadzenia do opracowania)

J.M. Marszalska, *Opactwo Cystersów w Szczyrcy od XIII do końca XX wieku. Dzieje – gospodarka – kultura*, Kraków 2011, Wydawnictwo Instytutu Teologicznego Księży Misjonarzy, ss. 520.

Zapoczątkowany w połowie XI wieku w Kościele ruch reformatoryczny zwany „reformą gregoriańską” objął również swym zasięgiem zakon benedyktynów. Choćby w klasztorze benedyktyńskim Molesmes w Burgundii – otwarcie na reformę – dało początek w 1098 roku nowemu zakonowi cystersów. [...] Nowy zakon, poprzez praktykowanie idei ewangelicznego ubóstwa, doskonale odpowiadał ówczesnemu duchowi reformy Kościoła. W tym tkwiła jego siła, która przyniosła ze sobą bardzo szybki rozwój w Europie, w tym również i w Polsce. Pierwsza fundacja cysterska na ziemiach polskich miała miejsce już około 1140 roku w Jędrzejowie. Do początku XIII wieku cystersi założyli klasztory: w Jędrzejowie – około 1140, Łeknie-Wągrowcu – 1142/1153, Kołbaczu – 1173, Łądzie – 1175 (?), Sulejowie – 1176/1177, Oliwie – 1178, Wąchocku – 1179, Koprzywnicy – 1185, Kacicach-Mogile – 1218/1222, Henrykowie – 1227 i Paradyżu-Gościkowie – 1230/1235.

W ten proces szybkiego rozwoju cystersów w Polsce wpisała się również fundacja klasztoru w Ludźmierzu, który szybko został przeniesiony do Szczyrzyca. To właśnie z inicjatywy wojewody krakowskiego Teodora Gryfity około 1234/1235 roku cystersi zostali osadzeni w Ludźmierzu. O szybkim przeniesieniu fundacji zdecydowało zapewne bezpieczniejsze położenie Szczyrzyca w stosunku do Ludźmierza. Po raz pierwszy klasztor w Szczyrzycu, jako fundacja wojewody krakowskiego Teodora Gryfity, wymieniony został w 1243 roku. Od tego czasu nieprzerwanie, aż do chwili obecnej, zakonnicy cysterscy wpisują się w religijno-polityczne losy ziemi szczyrzyckiej. [...]

Najwięcej dla rozpoznania bogatych dziejów opactwa szczyrzyckiego przyniosły prowadzone w ostatnich latach badania Jolanty M. Marszałskiej i Waldemara Graczyka. Dzięki nim klasztor szczyrzycki doczekał się wielu ważnych publikacji.

Bogaty zasób archiwum klasztornego został omówiony w obszernym artykule pt. *Najważniejsze źródła rękopiśmienne do dziejów klasztoru oo. Cystersów w Szczyrzycu*, zamieszczony w „Naszej Przeszłości”¹⁶. Zestawienia wyników badań historycznych z wynikami analiz architektonicznych, dotyczy książka autorstwa Ewy Łużyńskiej i Jolanty M. Marszałskiej, pt. *Szczyrzyc. Dzieje budowy opactwa cysterskiego*. Zostały w niej odtworzone fazy budowy klasztoru, przeprowadzane remonty, a także przebudowy¹⁷. Szereg swoich publikacji Jolanta M. Marszałska poświęciła zagadnieniu roli opatów zarówno dla klasztoru, jak i szerzej dla Kościoła polskiego. [...] W historiografii klasztoru, począwszy od II połowy XIX wieku, ukazało się sporo informacji przyczynkarskich na temat księgozbioru klasztornego. [...]

Zwieńczeniem prac badawczych nad inkunabułami była publikacja książkowa, jaka ukazała się w 2002 roku, ukazująca jego ogromną wartość do poznania roli kulturowej klasztoru w XV wieku¹⁸. Jest ona cennym uzupełnieniem wcześniejszego opracowania Gerarda Kowalskiego pt. *Katalog inkunabułów biblioteki opactwa mogińskiego oraz Katalog*

¹⁶ J.M. Marszałska, *Najważniejsze źródła rękopiśmienne do dziejów klasztoru oo. Cystersów w Szczyrzycu*, „Nasza Przeszłość”, 104(2005), s. 37-70.

¹⁷ E. Łużyńska, J.M. Marszałska, *Szczyrzyc. Dzieje budowy opactwa cysterskiego*, Wrocław 2005.

¹⁸ J.M. Marszałska, *Katalog inkunabułów Biblioteki opactwa oo. Cystersów w Szczyrzycu*, Tyniec-Kraków 2002.

inkunabułów biblioteki klasztoru cystersów w Szczyrzycu, które zostało wydane w Krakowie w 1915 roku¹⁹. [...]

Podsumowaniem tych prac badawczych Jolanty M. Marszałskiej, nad rozpoznaniem XV-wiecznego zbioru książki drukowanej w klasztorze szczyrzyckim, był artykuł opublikowany w 2003 roku w wydawnictwie pt. *Z badań nad Polskimi księgozbiorami historycznymi*²⁰.

Uwagę wyżej wymienionej badaczki zwrócił również księgozbiór klasztorny w okresie tzw. komendy w latach 1561-1752. Badania te zaoferowały artykułem: *Opaci komedataryjni wobec książki. Przyczynek do dziejów Opactwa oo. Cystersów w Szczyrzycu*, opublikowanym w 2005 roku w wydawnictwie *Klasztor w Państwie średniowiecznym i nowożytnym*²¹. Wyraźnie została w nim podkreślona kulturotwórcza rola opatów komedataryjnych w rozwoju księgozbioru klasztornego, który przecież był ważnym elementem w procesie intelektualnej i religijnej formacji zakonników.

Zwieńczeniem całości prac badawczych nad zasobem rękopisów, inkunabułów i starych druków jest monografia biblioteki szczyrzyckiej pt. *Biblioteka opactwa Cystersów w Szczyrzycu do końca XIX stulecia. Dziedzictwo wieków*²². Książka ta jest pierwszym całościowym opracowaniem, poświęconym historycznemu księgozbiorowi klasztoru cystersów w Szczyrzycu. Pokazuje nad wyraz przejrzyście, że księgi odgrywały ogromnie ważną rolę w życiu i formacji zakonników. Były wykorzystywane nie tylko do sprawowania liturgii, ale służyły wewnętrznemu doskonaleniu się zakonników i pogłębianiu wiedzy, zwłaszcza z zakresu teologii i duszpasterstwa. [...]

Opracowanie pełnej monografii klasztoru szczyrzyckiego nie byłoby możliwe bez sięgnięcia do bogatego zasobu archiwum klasztornego. By dogłębnie je poznać, należało skorzystać z wielu najstarszych dokumen-

¹⁹ G. K o w a ł s k i, *Katalog inkunabułów biblioteki opactwa mogińskiego oraz katalog inkunabułów biblioteki klasztoru cystersów w Szczyrzycu*, Kraków 1915.

²⁰ J.M. M a r s z a ł s k a, *Inkunabuły w zbiorach Biblioteki Opactwa oo. Cystersów w Szczyrzycu. Zarys problematyki*, „Z badań nad Polskimi księgozbiorami historycznymi”, 21(2003), s. 321-342.

²¹ J.M. M a r s z a ł s k a, *Opaci komedataryjni wobec książki. Przyczynek do dziejów Opactwa oo. Cystersów w Szczyrzycu*, [w:] *Klasztor w Państwie średniowiecznym i nowożytnym*, Wrocław-Opole-Warszawa 2005, s. 351-363.

²² J.M. M a r s z a ł s k a, *Biblioteka opactwa Cystersów w Szczyrzycu do końca XIX stulecia. Dziedzictwo wieków*, Tarnów 2007.

tów pergaminowych i papierowych, wydawanych przez książąt, królów i dostojników kościelnych²³, następnie kopiarzy dokumentów, które po części spełniały role kronik, a także inwentarzy majątku ruchomego i nieruchomego klasztoru i kościoła szczyrzyckiego. [...] Oprócz kopiarzy bardzo ważną kategorią źródeł do poznania dziejów klasztoru są również inwentarze. Najstarszym zachowanym inwentarzem dóbr klasztoru jest inwentarz pochodzący z czasów opata Joachima z Mstowa Mstowskiego, na którym umieszczono datę zakończenia opisu uposażenia. [...] Kolejne cztery inwentarze gospodarcze pochodzą z XVIII wieku, a zatem spisywane były prawie sto lat później od wyżej wspomnianego *Regestru* z 1650 roku. [...]

Układ książki ma charakter problemowy. Została podzielona na dziewięć rozdziałów. Pierwsze trzy rozdziały dotyczą początków fundacji, jego uposażenia, starań przełożonych klasztoru o zabezpieczenie fundacji, a także opisują folwarki klasztorne. Opaci klasztoru podejmowali również liczne zabiegi o potwierdzenie nadań i otrzymanych przywilejów, zarówno u królów polskich, jak w Stolicy Apostolskiej. Klasztor przeżywał również trudne chwile, choćby w XIX wieku, kiedy to część dóbr opactwa zajęto na rzecz skarbu państwa i publicznie zlicytowano; czy już w XX wieku, kiedy to na mocy ustawy z 20 marca 1950 roku o przejściu przez państwo wszystkich dóbr ziemskich posiadanych przez Kościół i utworzeniu Państwowego Funduszu Kościelnego, klasztor w Szczyrzycu utracił swoje dobra ziemskie, z których utworzono Państwowe Gospodarstwo Rolne. Upaństwowiono również wielkie obszary lasu, browar, cegielnię i młyn. Zaplombowano piwnice z ziemniakami i spizarnie. W ten sposób, klasztor pozostał bez środków do życia²⁴.

Rozdział czwarty poświęcony jest klasztorowi i świątyni klasztornej, jego pierwotnej zabudowie oraz przebudowie, jaka miała miejsce na początku XVII wieku, w następstwie której usunięto prawie całkowicie dawny gotycki wystrój wnętrza świątyni. Oprócz modernizacji kościoła za czasów opata Stanisława Drohojowskiego, znacznie rozbudowano również budynek klauzury. Starano się ukazać praktycznie wszystkie większe modernizacje, jakie przechodził kościół i klasztor aż do końca XX wieku, łącznie z ich wyposażeniem, które opisywały klasztorne *Inwentarze*.

²³ J.M. Marszałska, *Najważniejsze źródła rękopiśmienne do dziejów klasztoru oo. Cystersów w Szczyrzycu*, „Nasza Przeszłość”, 104(2005), s. 37-70.

²⁴ *Kronika klasztoru szczyrzyckiego w latach 1945-1964*, Arch. i BOCist., bez. sygn., s. 3.

Rozdział piąty odnosi się do tych, bez których nie byłoby życia klasztornego, tj. konwentu. Charakterystykę składu osobowego rozpoczęto od osób najważniejszych – opatów, następnie przeorów, podprzeorów, a skończywszy na szeregowych zakonnikach i tzw. familiares. Tworzyli oni niepowtarzalne piękno i trud życia wspólnego na przestrzeni kilku wieków. Starano się na tyle, na ile pozwalają uchwycić dotychczas znane źródła, ukazać skład osobowy konwentu na przestrzeni ponad 750 lat działalności klasztoru.

Ostatnie cztery rozdziały (VI-IX) dotyczą już działalności klasztoru, zarówno na polu religijnym jak i kulturowym. Bardzo ważnym przejawem aktywności klasztoru były prowadzone parafie, również i te, co do których klasztor posiadał prawo patronatu. Parafia jest najmniejszą jednostką organizacji terytorialnej Kościoła, na której czele stoi proboszcz, mianowany przez biskupa, a przez długie wieki prezentowany przez kolatora parafii i kościoła. Zadaniem proboszcza jest troska o życie religijne powierzonych jego duchowej opiece wiernych oraz utrzymanie w należytym stanie materialnym obiektów sakralnych i innych, znajdujących się na terenie parafii. Każda parafia ma swoją bogatą historię wplecioną w całokształt dziejów Kościoła i Narodu. Cystersi szczyrzyccy poprzez duszpaństwo parafialne aktywnie włączyli się w nieustannie postępujący na przestrzeni wieków proces chrystianizacji ziem – zwłaszcza Małopolski.

Szczególnym kultem miejscowi cystersi otaczali i nadal otaczają Matkę Bożą w jej tzw. Szczyrzyckim Wizerunku. Modlili się i modlą przed nim zarówno szczyrzyccy „biali mnisi” jak i okoliczny lud wierny. Od chwili przybycia obrazu do klasztoru szczyrzyckiego na początku XVII w., obserwujemy szybko rozwijający się kult Matki Bożej z Dzieciątkiem, czego przejawem była tzw. „konsekracja” obrazu w 1642 r. Kult ten pielęgnowany w następnych wiekach, jest żywy do dnia dzisiejszego.

Książkę wieńczą rozdziały (VIII-IX) poświęcone kulturze umysłowej zakonników klasztoru, wyrażającej się choćby poprzez nagromadzony przez wieki księgozbiór, a także działalność oświatowa i patriotyczna, szczególnie w latach okupacji. Książki, pochodzące od opatów klasztoru, duchownych diecezjalnych, zakonników i rzadko osób świeckich, służyły przede wszystkim rozwojowi intelektualno-duchowemu tych, którzy je gromadzili. Przejawem wysokiego poziomu kultury intelektualnej było nauczanie, którego prowadzenia podjęli się cystersi szczyrzyccy w XVIII wieku. Nie zniweczyła tego dzieła nawet II wojna światowa, albowiem – chociaż nielegalnie – ale już jesienią 1939 roku, opat

Benedykt Biros kontynuował nauczanie w zakresie szkoły podstawowej i średniej. Tuż po wojnie w 1945 roku, uzyskał jeszcze w kuratorium w Krakowie zezwolenie na otwarcie w opactwie prywatnego gimnazjum i liceum koedukacyjnego o kierunku humanistycznym, ale zmieniająca się na niekorzyść placówek kościelnych sytuacja w Polsce sprawiła, że Prywatne Liceum Ogólnokształcące w Szczyrzycu z dniem 31 sierpnia 1955 roku zakończyło swą działalność²⁵.

Niniejsza publikacja, w oparciu o zachowany materiał źródłowy, stawia sobie za cel wielopłaszczyznowe opracowanie klasztoru cystersów w Szczyrzycu w jego różnych przejawach życia i działalności, na przestrzeni ponad siedmiu wieków.

(Fragment z wprowadzenia do opracowania)

Vinea Christi (Winnica Chrystusowa), opr. naukowe, tłumaczenie s. M. Borkowska, Kraków 2011, Wydawnictwo Instytutu Teologicznego Księży Misjonarzy, ss. 750.

„Vinea Christi” (Winnica Chrystusowa) to dzieło wyjątkowe w historii nie tylko miasta Góra Kalwaria, ale również oryginalny zapis dokumentujący pewne sfery życia na Mazowszu w okresie baroku. Wtedy właśnie, w drugiej połowie XVII w. Biskup poznański Stefan Wierzbowski – postanowił zrealizować jedno z największych dzieł swojego życia – zbudowania Miasta Świętego.

Czego wówczas udało mu się dokonać? Z pewnością czegoś wyjątkowego, co nie znajduje precedensu w historii urbanistyki europejskiej. Wyjątkowego aczkolwiek niezupełnie dokończonego, jak wiele dzieł niezależnych od jednego człowieka. Co pozostało do dziś z tamtych czasów? Pozacierane ślady materialne, pamięć historyczna oraz niewielu zacnych, wiernych w swej duszy Bogu Najwyższemu mieszkańców. Są również tacy, którzy marzą o odbudowie miasta w nawiązaniu do jego wyjątkowej tożsamości. I nie tylko o odbudowę murów tutaj chodzi ile o szlachetną duszę miejsca spustoszonego zawiła i niełatwą historią naszego kraju.

²⁵ D. C h u c h e r, *Opat Benedykt Biros (1910-1958)*, mps, Arch. i BOCist., bez sygn., s. 70.